

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 24 lipca 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Wiak (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Janusz Niczyporuk

Arkadiusz Janusz Sopata (ławnik Sądu Najwyższego)

w sprawie z powództwa I. K. i G. G.,

przeciwko T. C. i I. C.,

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych 24 lipca 2024 r.

skargi nadzwyczajnej wniesionej przez Prokuratora Generalnego od wyroku Sądu Okręgowego w Katowicach z 30 marca 2001 r., sygn. XIV GC 2726/00/15,

1. uchyla w całości zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Katowicach;

2. znosi wzajemnie między stronami koszty postępowania wywołane wniesieniem skargi nadzwyczajnej.

UZASADNIENIE

Pozwem z 19 lipca 2000 r. I. K. i G. G. (dalej: „powodowie”), wspólnicy „C.” s.c. w D., wnieśli do Sądu Okręgowego w Katowicach o orzeczenie nakazem zapłaty, że pozwani I. C. i T. C. (dalej: „pozowani”) solidarnie, jako wspólnicy spółki cywilnej P. w C., mają zapłacić na ich rzecz solidarnie kwotę 385 345,39 zł wraz z umownymi odsetkami w wysokości 0,9% za każdy dzień opóźnienia liczonymi od dnia 15 maja 2000 r. oraz kosztami procesu w wysokości 29 219,82 zł, w tym kosztami zastępstwa adwokackiego w kwocie 24 003,00 zł, zgodnie ze złożonym spisem kosztów i umową.

Powodowie wskazali, że w ramach prowadzonego przez nich obrotu wierzytelnościami nabyli w drodze cesji wierzytelność wobec pozwanych, wraz ze wszystkimi związanymi z nią prawami, a więc również z odsetkami za zwłokę w zapłacie zobowiązań, pochodzącą od ich wierzyciela – B. Sp. z o.o. Oddział K. – w wysokości 329 954,51 zł. Wierzytelność ta wynikała z nieuregulowanych należności za towary sprzedane pozwanym przez pierwotnego wierzyciela. Pismem z 6 kwietnia 2000 r. powodowie wezwali pozwanych do zapłaty kwoty 377 941,76 zł, stosownie do przedstawionego pozwanym wyliczenia, oraz zaproponowali częściowe umorzenie należności pod warunkiem zapłacenia kwoty 353 948,13 zł do dnia 13 kwietnia 2000 r. W następstwie tego wezwania, 15 maja 2000 r. w D., pomiędzy „P.” s.c. jako dłużnikiem, a „C.” s.c. jako wierzycielem, została zawarta umowa ugody nr [...].

W istocie umowa została zawarta pomiędzy T. C., reprezentującym „P.” s.c. a powodami, reprezentującymi „C.” s.c. Dłużnik zobowiązał się do zapłaty wierzycielowi kwoty w łącznej wysokości 385 344,51 zł w pięciu ratach, tj. 1) kwotę 79 954,51 zł do dnia 13 czerwca 2000 r.; 2) kwotę 70 000,00 zł do dnia 24 czerwca 2000 r.; 3) kwotę 90 000,00 zł do dnia 18 lipca 2000 r.; 4) kwotę 90 000,00 zł do dnia 31 lipca 2000 r.; 5) kwotę 55 390,00 zł do dnia 30 sierpnia 2000 r. (§ 2 ust. 1). Dłużnik oświadczył, że zobowiązania te są w całości bezsporne i wymagalne, wolne od obciążeń i wad prawnych, a ponadto, że strony zgodziły się doliczyć do sumy dłużnej w wysokości 329 954,51 zł odsetki w kwocie 55 390,88 zł (§ 1). W § 4 umowy ugody zawarto zastrzeżenie o możliwości naliczania dłużnikowi przez wierzyciela, od dnia podpisania umowy ugody, odsetek za opóźnienie w zapłacie podanych zobowiązań

w wysokości umownej 0,9% za każdy dzień opóźnienia. Pozwani do dnia wniesienia pozwu nie uregulowali żadnej z rat zobowiązania.

Nakazem zapłaty w postępowaniu upominawczym z 16 października 2000 r., sygn. akt XIV Ng 437/00/15, Sąd Okręgowy w Katowicach orzekł, że pozwani, wspólnicy spółki cywilnej P. w C. mają zapłacić powodom solidarnie kwotę 385 345,39 zł wraz z umownymi odsetkami 0,9% dziennie od 15 maja 2000 r. Obciążył też pozwanych kosztami procesu, tj. kwotą 29 219,82 zł, w tym kwotą 24 003,00 zł tytułem kosztów zastępstwa procesowego.

W sprzeciwie z 6 listopada 2000 r. od wydanego nakazu zapłaty pozwani zarzucili mu obrazę przepisów prawa, tj. art. 5 k.c. poprzez niesłuszne uznanie, że wysokość odsetek określonych na 0,9% dziennie jest zgodna z zasadami współżycia społecznego, podczas gdy odsetki za zwłokę w pierwotnej wersji stosunku zobowiązaniowego określane były jako ustawowe i wnieśli o uchylenie zaskarżonego nakazu i wyznaczenie rozprawy. W uzasadnieniu sprzeciwu wskazali w szczególności, że nakaz zapłaty narusza zasady współżycia społecznego w odniesieniu do wysokości odsetek. Ich należności w stosunku do pierwotnego wierzyciela obwarowane były klauzulą, że w przypadku przekroczenia terminów płatności naliczane będą odsetki ustawowe i w związku z tym porozumienie zawarte 15 maja 2000 r. z „C.” było wykorzystaniem ich trudnego położenia.

Wyrokiem z 30 marca 2001 r., sygn. akt XIV GC 2726/00/15, Sąd Okręgowy w Katowicach Wydział XIV Gospodarczy w punkcie I zasądził solidarnie od pozwanych solidarnie na rzecz powodów: 1) kwotę 234 161,48 zł z odsetkami umownymi w wysokości 0,9% w stosunku dziennym licząc od 24 lutego 2001 r. do dnia zapłaty, 2) odsetki umowne w wysokości 0,9% w stosunku dziennym od kwoty 385 345,39 zł za okres od dnia 15 maja 2000 r. do dnia 19 grudnia 2000 r. od kwoty 335 345,39 zł za okres od dnia 20 grudnia 2000 r. do dnia 8 stycznia 2001 r. od kwoty 285 345,39 zł za okres od dnia 9 stycznia 2001 r. do dnia 31 stycznia 2001 r., od kwoty 265 345,39 zł za okres od dnia 1 lutego 2001 r. do dnia 23 lutego 2001 r. 3) kwotę 44 912,10 zł tytułem zwrotu kosztów procesu, w punkcie 11 umorzył postępowanie co do kwoty 151 183,91 zł, w punkcie III nakazał pobrać od powodów solidarnie na rzecz Skarbu Państwa - Sądu Okręgowego w Katowicach kwotę 15 681,80 zł tytułem różnicy wpisu od pozwu.

Pismem z 12 marca 2021 r. Prokurator Generalny (dalej: „skarżący”) wniósł skargę nadzwyczajną, w której zaskarżył wyrok Sądu Okręgowego w Katowicach z 30 marca 2001 r., sygn. akt XIV GC 2726/00/15, w całości.

Na podstawie art. 89 § 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn. Dz.U. 2024, poz. 622, dalej: „u.SN”) skarżący zarzucił powyższemu orzeczeniu:

1. rażące naruszenie prawa materialnego, tj. art. 353¹ k.c. w związku z art. 58 § 2 k.c., a także art. 481 § 1 k.c. przez ich niezastosowanie i uznanie, że umowa ugody nr [...], zawarta 15 maja 2000 r. pomiędzy T. C. a powodami, jest w całości ważna, pomimo że w § 4 umowy zastrzeżone zostały odsetki za opóźnienie w zapłacie zobowiązań w wysokości 0,9% dziennie, czyli 328,5% w stosunku rocznym, a więc odsetki o charakterze lichwiarskim i obiektywnie nieusprawiedliwione oraz mogące realnie spowodować niemożność wykonania zobowiązań przez dłużnika. Ponadto umowa ugody przewidywała, że odsetki są naliczane za okres od dnia podpisania ugody, a więc za okres przed powstaniem roszczenia o odsetki za opóźnienie, podczas gdy odsetki takie mogły być naliczane dopiero z chwilą opóźnienia w spłacie zobowiązań, a ich wysokość za okres od dnia wymagalności zobowiązań, mając na względzie zasadę swobody umów oraz zasady współżycia społecznego, nie mogła być – stosownie do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 marca 1989 r. w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych (Dz.U. nr 16, poz. 84) – wyższa niż 13% w stosunku rocznym;
2. naruszenie wynikającej z zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej) zasady zaufania obywateli do państwa i jego organów, a w szczególności bezpieczeństwa prawnego i pewności prawa, przez to, że Sąd Okręgowy w Katowicach nie ocenił ważności zawartej umowy ugody, która była rażąco sprzeczna z zasadą swobody umów i zasadami współżycia społecznego, gdyż przewidywała odsetki o charakterze lichwiarskim, które miały być naliczane od momentu zawarcia umowy ugody, a nie z chwilą opóźnienia w spłacie zobowiązań. Strona umowy miała prawo oczekiwać ochrony ze strony Sądu i rzetelności tego organu w rozstrzyganiu sporu, która to rzetelność

powinna była się przejawiać także w ocenie zgodności zawartej umowy ugody z zasadami współżycia społecznego.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w Katowicach.

Odpowiedź na powyższą skargę wniósł pełnomocnik powoda G. G.. W piśmie z 6 lipca 2022 r. wniósł o oddalenie w całości skargi nadzwyczajnej Prokuratora Generalnego z 12 marca 2021 r. – z uwagi na brak podstawy do uchylenia zaskarżonego orzeczenia oraz o zasądzenie od skarżącego na rzecz powoda G. G. kosztów postępowania (w tym kosztów zastępstwa procesowego), według norm prawem przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga nadzwyczajna jest zasadna i zasługiwała na uwzględnienie.

Zgodnie z art. 89 § 1 u.SN, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej, od prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego lub sądu wojkowego kończącego postępowanie w sprawie może być wniesiona skarga nadzwyczajna, o ile:

1) orzeczenie narusza zasady lub wolności i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji, lub

2) orzeczenie w sposób rażący narusza prawo przez błędną jego wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, lub

3) zachodzi oczywista sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego

- a orzeczenie nie może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

Skargę nadzwyczajną, co do zasady, wnosi się w terminie 5 lat od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia, a jeżeli od orzeczenia została wniesiona kasacja albo skarga kasacyjna w terminie roku od dnia rozpoznania (art. 89 § 3 zd. 1 u.SN). Stosownie do art. 115 § 1 u.SN, jedynie przejściowo, w okresie 6 lat od dnia wejścia w życie ustawy, skarga nadzwyczajna może

być wniesiona od prawomocnych orzeczeń kończących postępowanie w sprawach, które uprawomocniły się po 17 października 1997 r. W takim przypadku, zgodnie z art. 115 § 1a u.SN, skarga nadzwyczajna może być wniesiona wyłącznie przez Prokuratora Generalnego lub Rzecznika Praw Obywatelskich. Ponadto, od tego samego orzeczenia w interesie tej samej strony skarga nadzwyczajna może być wniesiona tylko raz (art. 90 § 1 u.SN).

Skarga nadzwyczajna jest instrumentem szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości w znaczeniu określonym w art. 175 ust. 1 Konstytucji. Jej celem jest wyeliminowanie z obrotu wadliwych, a jednocześnie naruszających zasady sprawiedliwości społecznej, orzeczeń sądowych, które dotyczą konkretnych, zindywidualizowanych podmiotów (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 3 kwietnia 2019 r., I NSNk 2/19; wyroki Sądu Najwyższego: z 9 grudnia 2020 r., I NSNu 1/20, z 13 stycznia 2021 r., I NSNk 3/19, z 19 stycznia 2022 r., I NSNc 216/21; z 7 września 2022 r., I NSNc 530/21, z 21 września 2022 r., I NSNc 544/21; z 12 października 2022 r., I NSNc 716/21; z 23 listopada 2022 r., I NSNc 707/21 i z 15 maja 2024 r., II NSNc 385/23). Rolą kontroli nadzwyczajnej nie jest jednak eliminowanie wszystkich wadliwych orzeczeń. Wyjątkowość orzekania w ramach tej instytucji powinna dotyczyć tylko tych z nich, które nie dadzą się pogodzić z podstawowymi zasadami demokratycznego państwa prawnego, będąc *prima facie* orzeczeniami w sposób elementarny niesprawiedliwymi.

Na podmiocie wnoszącym skargę nadzwyczajną spoczywa w pierwszej kolejności powinność wykazania zaistnienia w danej sprawie przynajmniej jednej z przesłanek szczegółowych – uchybień wymienionych w art. 89 § 1 pkt 1-3 u.SN. Ponadto, skarga nadzwyczajna musi nawiązywać do przesłanki ogólnej (funkcjonalnej), wskazanej w art. 89 § 1 *in principio* u.SN, która wymaga równoczesnego wykazania, że uwzględnienie skargi nadzwyczajnej jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej.

Ścisłe określenie przesłanek przedmiotowych skargi nadzwyczajnej związane jest z jej funkcją ochronną w ujęciu Konstytucji, tj. z jednej strony, z dążeniem do zapewnienia prawidłowości działania organów władzy publicznej (art. 7 w zw. z art. 2 Konstytucji), a z drugiej strony, z konieczną ochroną stabilności

i prawomocności orzeczeń sądowych oraz kształtowanych przez nie stosunków prawnych (art. 45 w zw. z art. 2 Konstytucji, zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 28 października 2020 r., I NSNc 22/20; wyroki Sądu Najwyższego: z 13 stycznia 2021 r., I NSNk 3/19, z 19 stycznia 2022 r., I NSNc 216/21; z 7 września 2022 r., I NSNc 530/21, z 21 września 2022 r., I NSNc 544/21; z 12 października 2022 r., I NSNc 716/21; z 23 listopada 2022 r., I NSNc 707/21 i z 15 maja 2024 r., II NSNc 385/23). Ochrona powagi rzeczy osądzonej (*res iudicata*), a przez to stabilności prawa, należy do fundamentów demokratycznego państwa prawnego i znajduje głębokie uzasadnienie aksjologiczne. Z tego względu – jak wskazuje się w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: „ETPC”) – nadzwyczajne środki zaskarżenia muszą być uzasadnione okolicznościami o istotnym i niewątpliwym charakterze, korygującym fundamentalne wady rozstrzygnięć jurysdykcyjnych, niweczące podstawową funkcję wymiaru sprawiedliwości (wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 24 lipca 2003 r., *Riabykh przeciwko Rosji*, skarga nr 52854/99). Nie mogą przy tym inicjować *de facto* dodatkowej kontroli instancyjnej. Dopuszczalny na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka środek kontroli musi wobec tego sprawiedliwie wyważyć między prywatnymi interesami a ochroną pewności prawa, w tym ochroną powagi rzeczy osądzonej, od których zależy efektywność funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Konstrukcyjnym założeniem skargi nadzwyczajnej jest więc takie określenie jej przesłanek, by służyła ona eliminowaniu z obrotu orzeczeń sądowych obarczonych wadami o fundamentalnym znaczeniu w świetle zasady demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. W konsekwencji, stwierdzone naruszenia muszą być na tyle poważne, by wzgląd na całokształt zasady wynikającej z art. 2 Konstytucji nakazywał ingerencję w powagę rzeczy osądzonej (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 9 grudnia 2020 r., I NSNu 1/20; z 13 stycznia 2021 r., I NSNk 3/19; z 19 stycznia 2022 r., I NSNc 216/21; z 7 września 2022 r., I NSNc 530/21; z 21 września 2022 r., I NSNc 544/21; z 12 października 2022 r., I NSNc 716/21; z 23 listopada 2022 r., I NSNc 707/21 i z 15 maja 2024 r., II NSNc 385/23).

Dokonując wstępnej oceny skargi nadzwyczajnej, Sąd Najwyższy nie stwierdził istnienia okoliczności, które mogłyby prowadzić do wniosku, że w niniejszej sprawie jest ona niedopuszczalna, co skutkowałoby jej odrzuceniem *a limine*, bez potrzeby merytorycznego zbadania podniesionych w niej zarzutów. Została ona wniesiona przez Prokuratora Generalnego, który jest jednym z dwóch podmiotów wskazanych w art. 115 § 1a u.SN, uprawnionych do wnoszenia skarg nadzwyczajnych od orzeczeń, które uprawomocniły się przed dniem wejścia w życie ustawy o Sądzie Najwyższym. Nie stwierdzono też, aby zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego w Katowicach mógł zostać, na dzień wniesienia skargi, uchylony ani zmieniony w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Przemawia za tym również treść uzasadnienia postanowienia Sądu Okręgowego w Katowicach z 22 czerwca 2022 r. (XIV GC 153/22/MP), którym została odrzucona skarga o wznowienie postępowania zakończonych wyrokiem Sądu Okręgowego w Katowicach z 30 marca 2001 r. sygn. akt VIX GC 2726/00/15. Należy zatem stwierdzić, że nie zachodziły przeszkody do merytorycznego rozpoznania wniesionej przez Prokuratora Generalnego skargi nadzwyczajnej.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego utrwalił się już pogląd, że konstrukcja skargi nadzwyczajnej wymaga, aby w pierwszej kolejności dokonać oceny występowania przesłanek szczegółowych, a następnie weryfikacji czy wystąpiła również przesłanka ogólna (funkcjonalna). W rozpoznawanej skardze nadzwyczajnej Prokurator Generalny sformułował przeciwko zaskarżonemu orzeczeniu zarzuty odwołujące się do dwóch przesłanek szczegółowych określonych w art. 89 § 1 pkt 1 i 2 u.SN.

W pierwszej kolejności należy wskazać, że niezasadny jest zarzut oparty na przesłance wynikającej z art. 89 § 1 pkt 1 u.SN, tj. naruszenie wynikającej z zasady demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji RP) zasady zaufania obywateli do państwa i jego organów, a w szczególności bezpieczeństwa prawnego i pewności prawa. Niedopuszczalne jest bowiem formułowanie przesłanek szczególnych (w tym przypadku w postaci naruszenia zasad lub wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji) odpowiadających przesłance ogólnej. Stanowi to próbę obejścia zasady, że możliwe jest uchylenie zaskarżonego orzeczenia tylko wtedy, gdy zasadność

przesłanek szczególnych zostaje dodatkowo poparta koniecznością zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Weryfikacja taka może nastąpić jedynie w powiązaniu z przesłanką ogólną, a nie z treścią zarzutu z art. 89 § 1 pkt 1 u.SN.

Zasadny okazał się zarzut rażącego naruszenia prawa materialnego, tj. art. 353¹ k.c. w związku z art. 58 § 2 k.c. a także art. 481 § 1 k.c. W niniejszej sprawie słuszność wskazanego zarzutu wynika z rozważenia dwóch kwestii:

- 1) wysokości odsetek za opóźnienie,
- 2) terminu początkowego, od którego odsetki te mogły zostać naliczane.

W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że strona powodowa zażądała od pozwanych odsetek za opóźnienie w wysokości 0,9% dziennie, czyli 328,5% w stosunku rocznym. Już sama akceptacja dla określenie ich w takiej wysokości sugeruje, że Sąd Okręgowy w Katowicach, zasądzając należne powodom odsetki za opóźnienie, całkowicie pominął analizę celów, dla których instytucja ta została przewidziana. Oczywistym jest, że odsetki za opóźnienie stanowią formę zabezpieczenia interesów wierzyciela oraz zmotywowania dłużnika do możliwie najszybszego spłacenia długu. Zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie, podkreśla się też, że ich rolą jest zagwarantowanie ekwiwalentności świadczenia za korzystanie ze środków pieniężnych oraz zabezpieczenie wymuszenia terminowości spłaty zadłużenia (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z 26 października 2023 r., II NSNc 199/23). Nie mogą być one natomiast formą niemożliwego do wykonania dla pożyczkobiorcy zobowiązania do zapłaty (wyrok Sądu Najwyższego z 17 czerwca 2020 r., I NSNc 47/19). Co więcej, przyjmuje się, że dochód od kapitału w postaci odsetek powinien refundować wierzycielowi spadek wartości pieniądza i dawać dochód, jaki wynikałby z przeciętnej lokaty lub inwestycji pieniężnej w okresie, w którym korzysta się z pieniędzy, nawet po terminie ich zwrotu, lecz nie powinien jednocześnie dawać zysków nadmiernych, niemożliwych w normalnym obrocie do osiągnięcia, zwłaszcza jeśli stanowi wykorzystanie sytuacji finansowej dłużnika otrzymującego pożyczkę (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 27 maja 2010 r., III CSK 230/09; z 17 czerwca 2020 r., I NSNc 47/19; z 26 października 2023 r., II NSNc 199/23).

Wysokość odsetek zastrzeżonych za opóźnienie w spełnieniu świadczenia – niemająca uzasadnienia ani w wysokości inflacji, ani w zyskach osiągniętych w ramach normalnej, rzetelnie prowadzonej działalności gospodarczej, nakazuje uznać je za mające charakter lichwiarski. Oznacza to, że ich wysokość jest rażąco wygórowana i przysparza nadmiernych w danych stosunkach i nieusprawiedliwionych zysków dla jednej ze stron (por. wyrok Sądu Najwyższego z 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00, OSP 2001/3/48). Taki stan rzeczy prowadzi do konstatacji, że odsetki takie są sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, pozostają one bowiem niezgodne z zasadami uczciwości, uczciwego zarobku, rzetelności strony stosunku umownego i zasadami uczciwego społeczeństwa w potocznym rozumieniu tych określeń (por. wyroki Sądu Najwyższego: z 27 maja 2010 r., III CSK 230/09; z 17 czerwca 2020 r., I NSNc 47/19; z 26 października 2023 r., II NSNc 199/23). W konsekwencji, zgodnie z art. 58 § 2 k.c., czynność prawna sprzeczna z tymi zasadami jest z mocy prawa nieważna – chyba że inną sankcję określa przepis szczególny (por. wyroki Sądu Najwyższego: z 31 stycznia 2019 r., V CSK 626/1; z 27 maja 2010 r., III CSK 230/09; z 22 czerwca 2022 r., I NSNc 592/21).

Pomimo że – w odróżnieniu od regulacji właściwych dla prawa publicznego – na gruncie prawa cywilnego stronom przysługuje szerokie uprawnienie do kształtowania łączących ich stosunków zobowiązaniowych, nie można uznać je za nieograniczone. W orzecznictwie Sądu Najwyższego słusznie przyjmuje się, że „[p]ozostawienie stronom swobody określenia wysokości odsetek, gdy ich źródłem jest ustawa, jak i wówczas, gdy dopuszczalność ich wynika z umowy, nie uchyla kontroli tych stosunków prawnych formowanych w warunkach wolności gospodarczej pod kątem klauzul ogólnych, zabezpieczających obrót gospodarczy przed zjawiskami patologicznymi, które pomimo pozornej zgodności z innymi przepisami nie mogą doznawać ochrony ze strony państwa” (wyrok Sądu Najwyższego z 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00). Tym samym, zgodnie z zasadą swobody umów, uregulowaną w art. 353¹ k.c., strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. W tym kontekście należy wskazać, że za nadmiernie wygórowane Sąd

Najwyższy uznawał odsetki umowne już w wysokości 0,5% dziennie, tj. 185% rocznie (wyrok Sądu Najwyższego z 27 lipca 2000 r., IV CKN 85/00; por. także wyroki: z 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00; z 27 listopada 2003 r., III CK 152/02; z 23 czerwca 2005 r., II CK 742/04; z 4 listopada 2005 r., V CK 162/05; z 6 grudnia 2007 r., IV CSK 320/07; z 29 kwietnia 2010 r., IV CSK 370/09; z 8 maja 2014 r., V CSK 376/13; z 6 kwietnia 2017 r., III CSK 174/16; z 17 czerwca 2020 r., I NSNc 47/19, a także uchwałę Sądu Najwyższego z 15 marca 2018 r., III CZP 107/17).

Na ocenę tej kwestii może mieć wpływ data zawarcia badanej umowy. Co do zasady, poczynawszy od 1990 r. – na skutek obniżania się wskaźnika inflacji – zmniejszała się też granica akceptowanej wysokości odsetek umownych. Stosując powyższe kryteria do realiów niniejszej sprawy należy wskazać, że umowa pożyczki z 15 maja 2000 r. przewidywała odsetki w wysokości 0,9% za każdy dzień opóźnienia (co daje 328,5% w rocznie). Tymczasem według danych Głównego Urzędu Statystycznego średnioroczna inflacja w 2000 r. wynosiła 11,01%. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 11 maja 1999 r. w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych (Dz.U. nr 43, poz. 429) na dzień zawarcia umowy z 15 maja 2000 r. odsetki ustawowe wynosiły 21% w stosunku rocznym. Oznacza to, że były one znacznie niższe od wysokości odsetek ustalonych przez strony wskazanej umowy. To zaś pozwala na stwierdzenie, że wysokości odsetek zastrzeżonych w umowie należy przypisać charakter lichwiarski. Tym samym doszło do naruszenia art. 353¹ k.c. w aspekcie oceny umowy według zasady współzycia społecznego zakazującej stosowania takich praktyk, a w konsekwencji do nieważności umowy, na podstawie której Sąd Okręgowy w Katowicach wydał zaskarżone orzeczenie (por. także: uchwała Sądu Najwyższego z 17 czerwca 2005 r., III CZP 26/05).

Należy też zauważyć, że prawo wierzyciela do żądania odsetek za czas opóźnienia w spełnieniu świadczenia pieniężnego wynika wprost z art. 481 § 1 k.c. Wysokość tych odsetek może być przez strony ustalona, jednakże w przypadku braku takiego ustalenia, zastosowanie znajdują odsetki ustawowe (art. 481 § 2 k.c.). W dniu wydania wyroku z 30 marca 2001 r. przez Sąd Okręgowy w Katowicach nie obowiązywał jeszcze art. 481 § 2¹ k.c., określający odsetki maksymalne

za opóźnienie w postaci dwukrotności wysokości odsetek ustawowych (wprowadzony ustawą z dnia 9 października 2015 r. o zmianie ustawy o terminach zapłaty w transakcjach handlowych, ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw; Dz.U. poz. 1830). Nie obowiązywał również wówczas art. 359 § 2¹ k.c., określający maksymalną wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej (dwukrotności wysokości odsetek ustawowych). Został on bowiem wprowadzony 20 lutego 2006 r. na mocy tzw. „antylichwiarskiej” ustawy z dnia 7 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 57, poz. 1316). Jak przyjmowano w orzecznictwie Sądu Najwyższego, dotyczył on nie tylko odsetek kapitałowych, lecz także odsetek za opóźnienie (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 6 grudnia 2007 r., IV CSK 320/07; uchwała Sądu Najwyższego z 15 marca 2018 r., III CZP 107/17). Pomimo że w dacie wydania zaskarżonego orzeczenia obowiązujące przepisy nie wyznaczały procentowo i kwotowo pułapu wysokości dopuszczalnych odsetek wynikających z czynności prawnej (art. 359 k.c.) oraz za opóźnienie (art. 481 k.c.), w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się, że treść art. 359 § 2¹ k.c. może stanowić przesłankę oceny, czy konkretne odsetki umowne w stosunkach prawnych, które powstały przed 20 lutego 2006 r., mieściły się w dozwolonej stronom swobodzie kształtowania treści stosunku prawnego (zob. wyroki Sądu Najwyższego z 4 listopada 2005 r., V CK 162/05; z 23 czerwca 2005 r., II CK 742/04; z 6 grudnia 2007 r., IV CSK 320/07; z 17 czerwca 2020 r., I NSNc 47/19; z 27 września 2022 r., I NSNc 268/21). Sąd Najwyższy uznał również, że od tego dnia należą się odsetki nie wyższe niż odsetki maksymalne, przewidziane w art. 359 § 2¹ k.c., choćby strony zastrzegły odsetki wyższe (zob. uchwała Sądu Najwyższego z 15 marca 2018 r., III CZP 107/17).

W niniejszej sprawie nie ma znaczenia okoliczność, że pozwanym nie przysługiwał przymiot konsumenta, a tym samym nie byli oni objęci ochroną na gruncie art. 76 Konstytucji RP. Niedopuszczalność zastrzegania w umowach odsetek lichwiarskich nie jest bowiem zarezerwowana wyłącznie do obrotu konsumenckiego (tak np. wyroki Sądu Najwyższego: z 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00; z 27 maja 2010 r., III CSK 230/09; z 17 czerwca 2020 r., I NSNc 47/19; z 25 stycznia 2023 r., II NSNc 146/23).

Rację należy przyznać skarżącemu, że niedopuszczalne było zasądzenie przez Sąd Okręgowy w Katowicach należności we wskazanej wysokości z uwzględnieniem ustalonego w umowie terminu początkowego, od którego odsetki za opóźnienie miały zostać naliczone. Zgodnie z § 4 umowy z dnia 15 maja 2000 r., „Jeżeli nie wszystkie kwoty określone § 2 pkt. 1 zostaną zapłacone w pełnych wysokościach i terminach tamże określonych, Wierzyciel będzie naliczał Dłużnikowi od dnia podpisania niniejszej Umowy odsetki za opóźnienie zobowiązań określonych w §1 w wysokości umownej 0,9% za każdy dzień opóźnienia, a Wierzyciel może skierować sprawę o zapłatę zobowiązań wraz z odsetkami na drogę postępowania sądowego, bez ponownego wezwania do zapłaty”. Sąd Okręgowy w Katowicach uwzględnił powyższą klauzulę i zasądził od pozwanych m.in. odsetki umowne w wysokości 0,9% w stosunku dziennym od kwoty 385 345,39 zł za okres od 15 maja 2000 r. do 19 grudnia 2000 r. Oczywistym jest, że odsetki należą się za cały czas opóźnienia, począwszy od dnia wymagalności długu (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 16 marca 2022 r., II CSKP 240/22; z 17 września 2020 r., I CSK 626/18; z 28 października 2015 r., II CSK 822/14). Nie jest natomiast dopuszczalne żądanie odsetek za opóźnienie za okres sprzed tej daty, czyli zanim wystąpiło opóźnienie.

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, należy stwierdzić zasadność pierwszego z przedstawionych przez Prokuratora Generalnego zarzutów. Dodać przy tym trzeba, że naruszenie, oparte na przesłance z art. 89 § 1 pkt 2 u.SN, ma w niniejszej sprawie charakter rażący. Zgodnie z dotychczasowym orzecnictwem Sądu Najwyższego, rażące naruszenie prawa zachodzi bowiem, gdy zaskarżone orzeczenie można uznać za niewątpliwie sprzeczne z zasadniczymi i niepodlegającymi różnej wykładni przepisami, z ogólnie przyjętymi standardami rozstrzygnięć, gdy było wynikiem rażąco błędnej wykładni lub niewłaściwego zastosowania prawa (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 13 stycznia 2021 r., I NSNc 51/20 i powołane tam orzecznictwo). Przyjmuje się ponadto, że naruszenie prawa jest rażące wówczas, gdy w jego następstwie powstają skutki, które są niemożliwe do aprobaty w świetle wymagań praworządności lub też takie, które powodują niemożność akceptacji zaskarżonego orzeczenia jako aktu, który został wydany przez organ praworządnego państwa (zob. wyrok Sądu

Najwyższego z 20 marca 1996 r., II PRN 4/96; por. także wyrok Sądu Najwyższego z 5 maja 2021 r., I NSNc 159/20). Podobny pogląd wypowiedział Sąd Najwyższy w wyroku z 8 czerwca 2021 r., I NSNc 25/19, wskazując, że „[r]ażący charakter naruszenia prawa, o którym mowa w art. 89 § 1 pkt 2 ustawy z 2017 r.

o Sądzie Najwyższym, winien uprawdopodobniać tezę o konieczności uchylenia zaskarżonego orzeczenia celem urzeczywistnienia zasady konstytucyjnej z art. 2 Konstytucji RP” (zob. także: wyrok Sądu Najwyższego z 24 marca 2021 r., I NSNc 134/20). W niniejszej sprawie przymiotu rażącego naruszenia prawa należy upatrywać przede wszystkim w przyznaniu pierwszeństwa zasadzie swobody umów przed zgodnością umów z zasadami współżycia społecznego, a tym samym zalegalizowaniu czynności prawnej, która z mocy ustawy powinna zostać uznana za nieważną.

Samo stwierdzenie zaistnienia przesłanek szczegółowych skargi nadzwyczajnej nie jest jeszcze wystarczające dla wyeliminowania zaskarżonego orzeczenia z obrotu prawnego. W dalszej kolejności należy bowiem ustalić czy uchylenie zaskarżonego wyroku jest właśnie „konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej” (art. 89 § 1 *in principio* u.SN).

Zasada demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej ma charakter kompleksowy. Na jej treść składają się inne zasady pochodne, m.in. zasada zaufania obywatela do państwa i zasada bezpieczeństwa prawnego jednostki (por. P. Tuleja, *Komentarz do art. 2*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP, t. 1, Komentarz do art. 87-243*, Warszawa 2016, s. 223-228). Z zasady określonej w art. 2 Konstytucji RP wywodzona jest konieczność zapewnienia bezpieczeństwa prawnego jednostki, pewności co do prawa, przewidywalności stanowionego prawa, lojalności państwa względem obywateli, co powinno budować zaufanie jednostki do Państwa. Bezpieczeństwo prawne obywateli winno być przy tym rozumiane nie tylko formalnie jako przewidywalność działań władzy publicznej, ale także jako skuteczne zabezpieczenie dóbr życiowych i interesów człowieka. Rację ma zatem skarżący podnosząc, że poprzez wydanie przez Sąd Okręgowy w Katowicach zaskarżonego wyroku naruszone zostało zaufanie obywatela do państwa i jego organów.

Sąd Okręgowy w Katowicach zezwolił na takie ukształtowanie stosunków łączących strony umowy, na podstawie którego jedna z nich nabyła prawo do czerpania nieusprawiedliwionych zysków z faktu zadłużenia drugiej. Tymczasem jednym z zadań sądów orzekających w sprawach cywilnych, jest niedopuszczenie do legalizowania zachowań, które należałoby uznać za sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego. Tylko taki standard odpowiada bowiem zasadzie demokratycznego państwa prawa urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej.

W orzecznictwie stanowczo podkreśla się, że eliminacja z obrotu nadmiernych, lichwiarskich odsetek, grożących „pętlą zadłużenia” jest celem prawa (zob. np. wyroki Sądu Najwyższego z 22 czerwca 2022 r., II NSNc 592/21; z 5 października 2023 r., II NSNc 119/23). Sąd Okręgowy w Katowicach, wydając zaskarżony wyrok, nie sprostął jednak temu zadaniu. Zaaprobowanie ustalonej w umowie wysokości dochodzonych odsetek za opóźnienie, jak również niezasadne przyjęcie okresu, od którego odsetki te były naliczane, stanowiło rażące naruszenie prawa, dlatego też uchylenie zaskarżonego wyroku jest konieczne dla zapewnienia zgodności z zasadą demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej. Zaistnienie przesłanek szczegółowych oraz przesłanki funkcjonalnej z art. 89 § 1 u.SN uzasadnia stwierdzenie, iż uchylenie zaskarżonego wyroku zaocznego jest proporcjonalnym środkiem pozwalającym zapewnić zgodność z art. 2 Konstytucji RP.

Na przeszkodzie uwzględnieniu skargi nadzwyczajnej, zdaniem Sądu Najwyższego, nie stoi treść art. 115 § 2 u.SN. Zgodnie z tym przepisem, jeżeli zachodzą przesłanki wskazane w art. 89 § 1 u.SN, a zaskarżone orzeczenie wywołało nieodwracalne skutki prawne, w szczególności jeżeli od dnia uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia upłynęło 5 lat, a także jeżeli uchylenie orzeczenia naruszyłoby międzynarodowe zobowiązania Rzeczypospolitej Polskiej, Sąd Najwyższy ogranicza się do stwierdzenia wydania zaskarżonego orzeczenia z naruszeniem prawa oraz wskazania okoliczności, z powodu których wydał takie rozstrzygnięcie, chyba że zasady lub wolności

i prawa człowieka i obywatela określone w Konstytucji przemawiają za wydaniem rozstrzygnięcia, o którym mowa w art. 91 § 1 u.SN.

W niniejszej sprawie od wydania zaskarżonego wyroku upłynęło ponad 5 lat, co w świetle art. 115 § 2 u.SN stanowi samodzielną podstawę uniemożliwiającą jego uchylenie. Jednakże – według Sądu Najwyższego – konieczność ochrony praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji przemawia za wydaniem orzeczenia, o jakim mowa w art. 91 § 1 u.SN. Dalsze bowiem obowiązywanie zaskarżonego wyroku skutkowałoby utrzymaniem odsetek za opóźnienie w wysokości rażąco wygórowanej i przysparzającej nadmiernych, nieusprawiedliwionych zysków dla wierzycieli. Takie zobowiązanie dotkliwie ingeruje w prawa majątkowe dłużników, a w szczególności w prawo własności chronione przez art. 64 Konstytucji RP.

Biorąc powyższe pod uwagę, Sąd Najwyższy na podstawie art. 91 § 1 u.SN orzekł jak w sentencji.

Na podstawie art. 398¹⁸ k.p.c. w zw. z art. 95 pkt 1 u.SN Sąd Najwyższy zniósł wzajemnie między stronami koszty procesu w postępowaniu wywołanym wniesieniem skargi nadzwyczajnej.

[SOP]

[ał]